

Hamlet İsaخانlı

## Yaxşı nədir, pis nədir?

### Ali təhsilin inkişafı və ali məktəblərin keyfiyyət göstəriciləri haqqında

*Müasir dünyada ali məktəblər ağır rəqabətə, bəzən global rəqabətə davam gətirmək məcburiyyəti qarşısında qalırlar. Bu zaman yeganə çıxış yolu özünü digərlərindən fərqləndirmək, daha yaxşı, daha güclü olduğunu sübuta yetirməkdən ibarətdir. "Yaxşı nədir, pis nədir" suallarına cavabı keyfiyyətdə axtarmaq lazımdır.*



(Əvvəlki jurnalımızın 166, 167, 168 və 169-cu nömrələrində)

#### İndikatorlar qrupu və ya yaxşılığın, gözəlliyin yeddi tərəfi

Nəhayət, ali məktəbin səviyyəsini ölçə bilən daha konkret göstəricilərə (indikatorlara) keçə bilərik. Bu göstəricilər və ya standartlar həm ali məktəbə tələbə qəbulunu, yəni başlanğıc şərtləri, həm təhsil prosesini, həm də təhsilin nəticəsini, məhsulunu ölçməyə yönəlib. Müxtəlif keyfiyyət analizində giriş, yol/proses və çıxışdan ibarət olan bu üç amildən birinə (və ya ikisinə) daha çox fikir verilə bilər.

Hər hansı ali məktəbi (qismən də fakültəni, departmenti/kafedranı,...) qiymətləndirərkən dəqiq işlənmiş indikatorlar və ya standartlara əsaslanmaq zəruridir. Bu standartların baxılan ali məktəbdə hansı dərəcədə olması haqqında fikir

yürütmək qiymətləndirməyə məsul olan qurumun işidir. Biz təklif etdiyimiz standartları, uğur göstəricilərini onların mövcudluğunu aydınlaşdırmaq məqsədi güdən cümlələr, fəaliyyət növlərini səciyyələndirən ifadələr və sual cümlələri şəklində veririk. Bütün göstəriciləri yeddi qrupa ayırmışıq, əlbəttə, belə qruplaşmalar müxtəlif ola bilər. Burada biz təhsildə keyfiyyətə təsir edən amillərin küllisini, yəni ali məktəbi yaxşı edən, «gözəl ali məktəb» adını səciyyələndirən tərəfləri aşağıdakı sırada qruplaşdırmışıq: 1. Təhsil və tədrislə bağlı plan və proqramlar. 2. Tələbələr və tələbə həyatının təşkili. 3. Alimlər və müəllimlik fəaliyyəti.

4. Təhsil siyasəti, tədrisin ciddiliyi və mühit.  
5. Maddi və fiziki qaynaqlar. 6. Kitabxana. 7. İnkişaf və fəaliyyət planları.

Bu yeddi qrupda ali məktəbin gücünü, kamilliyini şərtləndirən təxminən səksən göstəricini əhatə etmişik.

Keyfiyyət göstəricilərini sadalayarkən ayrı-ayrı pedaqoji üsullar barədə söhbət açsaq da, çox zaman yalnız ümumi ideya və çərçivələri cizmaqla kifa-yətlənəcəyik. Məsələn, tədrisdə mənimsəmə üsulla-rının və ya tələbənin biliyinin qiymətləndirilməsinin kifayət qədər rəngarəng-mənzərəsinə ümumi nəzər salsaq da, onu tam təsvir və təhlil etmək fikrində deyilik.

## Keyfiyyət göstəriciləri

### 1. Təhsil və tədrislə bağlı plan və proqramlar

- Ali məktəbin yaratdığı (doğrudan da özü yaradıbsa?!) və tətbiq etdiyi tədris planları və proqramları nə dərəcədə müasirdir? Vaxtaşırı təftiş olunurmu? Tədris planı və fənn proqramlarında nəzəriyyə ilə praktika bir-birinə uyğunlaşdırılıbmı? Təcrübənin, praktikanın roluna fikir verilirmi? Tədris plan və proqramlarının məqsədi aydıncıdırmi? Nə dərəcədə həyata keçirilə biləndir, ali məktəbin imkanı daxilindədirmi? Genişlik və dərinlik kifayət dərəcədədirmi?
- Tədris plan və proqramlarının hazırlanmasında hansı qabaqcıl xarici təcrübədən istifadə edilir? Bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlıq varmı?
- Fənlərin tədrisində müasirlik və yenilik. Syllaby (fənn plan-proqramı) anlayışı, onun hər fənn üçün zəruri olması və tələbələrə əvvəlcədən elan edilməsi. Fənlər üzrə müasir dərslərlərin mövcudluğu (hansı dillərdə?)

- Seçmə fənlərin mövcudluğu və onların tədris planında tutduğu yer.
- Tədris planları (fənn proqramları) düzgün modullaşdırılıbmı, yəni qohum fənlərdən (mövzulardan) ibarət bloklar düzgün təşkil olunubmu? Modullar (bloklar) bir-birinə düzgün (təbii) zəncirlənibmi?
- Eyni ixtisas sahəsi üzrə bakalavr və magistr dərəcələrinə aparən tədris planları bir-birindən aydın fərqləndirilibmi?
- Bir neçə səviyyədən ibarət fənlər (məsələn, elementar ingilis dili, orta səviyyəli və inkişaf etmiş (yuxarı səviyyəli) ingilis dili kimi hissələrdən ibarət olan ingilis dili fənni) və ya fənlər silsiləsi düzgün qurulubmu?
- Fənlərin tədrisində müxtəlif formalardan, üsullardan (iki və ya daha çox müəllimin işbirliyi bərabər dərs deməsi, tələbələrin layihə yazıları, təqdimat prezentasiyaları və s.) istifadə edilməsi nəzərdə tutulubmu?
- Fənlərin tədrisi tənqidi düşüncə tərbiyəsinə əsaslanırmı?
- Tədris planında fənlərarası əlaqələr nəzərə alınıbmı?

### 2. Tələbələr və tələbə həyatının təşkili

- Tələbələrin qəbul imtahanında göstərdikləri nəticələrin təhlili. Tələbə qəbulu siyasəti aydın və ali məktəbin məqsədlərinə uyğundurmu?
- Tələbələrin tədris uğurları və ümumiyyətlə, tələbənin təhsil aldığı müddətdə inkişaf dinamikası daimi izlənilirmi? Hansı üsullar tətbiq edilir? Sənədləşmə qənaətbəxşdirimi? Tələbələrin uğurları ilə bağlı təsnifat və statistik təhlil aparılırmı?
- Tələbələrə daxili və xarici qaynaqlar vasitəsilə təqaüd və təhsil haqqı (scholarship) verilməsi.
- Tələbələrin xarici ölkə ali məktəblərində qısa və ya uzun müddətdə təhsil alma imkanları.
- Magistratura və doktoranturada oxuyanların, ümumi tələbə sayına nisbətə yeri (%).

- Əcnəbi tələbələr, onların ölkələr üzrə paylanması və ümumi tələbə sayına nisbətdə yeri (%). Əcnəbi magistrant və doktorantların ölkələr üzrə paylanması və əcnəbi tələbələrin ümumi sayına nisbətən yeri (%).
- Tələbələrlə işləyən peşə məşğulluq mərkəzlərinin mövcudluğu və fəaliyyəti.
- Tələbələri dəstəkləyən, onlara yardımçı olan sistemin mövcudluğu və fəaliyyəti (psixoloji yardım, hüquqi yardım, tibbi yardım, tədris üzrə məsləhətçilər...)
- Tələbələr oxuduqları ixtisaslara uyğun surətdə praktika təcrübəsi (internship) ilə təmin edilirlərmə?
- Tələbələrə kömək edən, onlara bələdçilik edən, onları yönəldən məlumat bazası (yaddaş, kataloq, syllabi). Dərsdənkənar işlər və imkanlar (sağlamlıq, idman, istirahət, incəsənət, kitabxana, kompüterdən istifadə, maliyyə və s.) haqqında kitabçalar və ya məlumat vərəqələrinin mövcudluğu. Çap olunmuş məlumatların düzgünlüyü və səliqəliliyi.
- Anonim tələbə sorğularının aparılması (ali məktəb, fənlər və müəllimlər haqqında), onların ali məktəb həyatında yeri və rolu.
- Müstəqil tələbə birlikləri və assosiasiyaları. Onların fəallığı.
- İdman imkanları. Peşəkar idman klublarının varlığı və uğurları. Həvəskarlar səviyyəsində idman oyunları.
- Musiqi və incəsənət. Onların tədris planlarında yeri. Ansamblar, dərnəklər, sərgilər, muzeylər. Tamaşalar. Ali məktəb daxilində radio, televiziya, media fəaliyyəti.

### 3. Alimlər və müəllimlik fəaliyyəti

- Müəllimlərin elmi dərəcə və rütbələri (assistent, baş müəllim, dosent, professor; magistr, elmlər namizədi, PhD, elmlər doktoru).
- Tam işdə (ştatda) olan müəllimlər (%).
- Qərb ölkələrində dərəcə almış və ya orada

təkmilləşmə (training) kurslarında olmuş müəllimlər. Ümumiyyətlə, müəllimlərin ixtisas artırma və təkmilləşmə proqramlarında iştirakı.

- Müəllimlərin xarici dil bilməsi. Xarici dillərdə dərslik və elmi jurnallardan istifadə etməsi.
- Ali məktəbdə müəllim-tələbə nisbəti (orta hesabla bir müəllimə neçə tələbə düşür?)
- Ali məktəbdə çalışan alim və müəllimlərin elmi tədqiqat işləri. Yazılmış və nəşr edilmiş məqalə, dərslik, dərs vəsaitləri, monoqrafiyalar, konfrans materialları, məcmuələr.
- Elmi tədqiqat və xüsusi layihələr üzərində işləyən mərkəzlər varmı? Bu mərkəzlərdə departməntlər arası əlaqənin rolu. Gənc tədqiqatçı, müəllim və alimlərin əməkdaşlığı.
- Müəllimlər tərəfindən təklif olunan (istifadə olunan) əsas dərsliklərin təhlili (müasirlik? dil?...)
- Fənlərin tədrisində tətbiq olunan üsulların rəngarəngliyi (müxtəlifliyi). Məsələn, formal və fəal (tələbələri dərsdə fəallaşdıran) mühazirələr, məşğələ (tələbələr müəllimin köməyiylə çalışırlar) və seminar (tələbələrin yazılı və ya şifahi təqdimatına əsaslanan dərs), səhnələşdirilən dərs, laborator dərs, simulyasiya modelləşmə, layihələr və kurs işləri, təcrübə dərs (kliniki, çöl işləri...), məsafədən öyrənmə və s.
- Tələbənin biliyini qiymətləndirmə siyasəti. Biliyi qiymətləndirmənin müxtəlif üsulları geniş tətbiq olunurmu? Məsələn, yazı işləri - esselər, fərdi və ya qrup xarakterli yazılı layihələr, çoxqat seçimli suallar, testlər, "açıq kitab" imtahanları, praktik işlər, tezis və dissertasiyalar və s.
- Tədrisdə «tələbə mərkəzdə» prinsipi, tələbəni fəallaşdırmağa, dərsdə fəal iştirak etməyə sövq edən yanaşma üsulu mühüm yer tuturmu?

### 4. Təhsil siyasəti. Tədrisin ciddiliyi və mühit

- Kredit sistemində əsaslanan təhsil modelinin mövcudluğu. Tələbə hər fənni öyrənib uğurlu

imtahan verməklə müəyyən sayda kredit (fənnin daşdığı yükü əks etdirən ədəd, məsələn, 3 kreditlik tarix, 4 kreditlik biokimya...) qazanır. Tələbə məzun olmaq üçün müəyyən minimum sayda (məsələn, bakalavr dərəcəsi üçün 128, 132,...) kredit toplamalıdır. Kreditlər ixtisas fənləri, ümumtəhsil fənləri, universitə tələbələri (dil, ölkəşünaslıq kimi), məcburi fənlər, seçmə fənlər və s. kimi fənlər qrupu üzrə müəyyən qaydada bölüşdürülür. Bu zaman imtahanların orta qiyməti (GPA Grade Point Average) tələbənin uğurunu ölçə bilir və həmçinin məzun olmaq üçün bir minimum müəyyən edir (məsələn, 100 ballıq qiymətləndirmə sistemində 60 keçid balı isə, orta qiymətin 70-dən aşağı olmaması məzun olmaq üçün şərt qəbul edilə bilər, eləcə də orta qiyməti müəyyən rəqəmlərdən yuxarı olanlar müxtəlif fəxri diplomlarla məzun ola bilər).

- Rüşvətin varlığı, yayılması və imtahan nəticələrinin saxtalaşdırılması ilə mübarizənin dərəcəsi.
- Tələbələrin qəbul olduğu zamandan başlayaraq diplom alana qədər olan dövrdə ali məktəbdəki imtahan və qaydaların yaratdığı süzgəcin ciddiliyi.
- Elmi araşdırmalar və onların ali məktəbin həyatında tutduğu yer. Elmi konfranslar və seminarların keçirilməsi. Onların materialları nəşr olunurmu?
- Məzunlar. Onların işlə təmin olunması. Daha yüksək dərəcələr üzrə təhsillərini davam etdirənləri (ali məktəbin özündə, digər Azərbaycan ali məktəblərində, xaricdə). Məzunların beynəlxalq şirkətlərdə və o cümlədən xaricdə işləməsi. Ümumiyyətlə, məzunların iş yerində, karyeralarında uğurlar. İşəgötürənlərin fikri.
- Ali məktəbin "web-site" məsələsi. Keyfiyyəti. Yeniliklərin əks olunması.
- Ali məktəbdə beynəlxalq qurumların, agentliklərin təmsilçiliyi.
- Azsayılı tələbələrdən təşkil olunmuş siniflərin (fənlərin, dərslərin) yeri (%). Məsələn, 15-20

nəfərdən az və digər tərəfdən 40 nəfərdən çox olan siniflərin faizi.

- Akademik sərbəstliyin vəziyyəti. Ali məktəbdə demokratik ruh. Müəllim və alimlərə, tələbələrə fikirlərini sərbəst ifadə etmə imkanı yaradılıbmı?
- Ali məktəbdə idarəetmə mədəniyyəti. Qərar qəbul etmə mexanizminin effektivliyi. Texniki və inzibati işçilərin peşəkarlığı.
- Ali məktəb təhsillə, tədqiqatla yanaşı tərbiyə ilə məşğul olurmu? Ali məktəbdəki mühit tələbə xarakterini gücləndirmək, möhkəmləndirmək işi ilə həmahəngdirmi?
- İctimaiyyətlə əlaqələr. Müxtəlif yaradıcılıq görüşləri və tamaşaların olması. Cəmiyyətə, icmaya xidmət məsələsi ali məktəbin məqsəd və vəzifəsinə daxil edilibmi?
- Nəşriyyatın varlığı. Fəaliyyət sahələri.
  - Ali məktəbdə qəzet, bülleten, kütləvi jurnal, elmi jurnal, dərslik və dərs vəsaitlərinin, bədii və elmi ədəbiyyatın nəşri. Elektron nəşrlər. Son 5 (10) ildəki nəşrlərin siyahısı.
- Ali məktəbin tarixini, fəaliyyət sahələrini, təhsil modelini və siyasətini, maddi bazasını, tədris planlarını və fənləri əks etdirən kataloqun varlığı və keyfiyyəti. Digər tədris, təsvir və reklam xarakterli çap materialları. Ali məktəbin ayrı-ayrı vacib qurumlarının (fakültələr, departament/kafedralar, mərkəz və şöbələr...) fəaliyyətini əks etdirən müxtəlif nəşrlər.

##### *5. Maddi və fiziki qaynaqlar (bina, otaqlar, laboratoriya, yeməcxana və s.)*

- Tələbələrin sayına cavab verən tədris korpuslarının mövcudluğu. Sınıf otaqlarının zəruri sayda olması. Onların vəziyyəti.
- Təbiət elmləri üzrə laboratoriyaların, ixtisaslaşmış otaqların varlığı və vəziyyəti, tələbələrin sayına və tədris proqramlarına cavab verməsi. Laboratoriyaların inkişaf dinamikası.
- Zəruri kompüter bazasının olması. İnternet.

Tələbələrin kompüter və internetdən istifadə imkanları (dərstdən əlavə).

- İsitmə sistemi və onun vəziyyəti.
- İdarəetmə və elmi-inzibati işlərlə bağlı otaqların vəziyyəti (şöbələr, mərkəzlər, departamentlər, kafedralar, dekanlıqlar və s.)
- Yeməkhana və bufetlərin vəziyyəti. Tələbələrin sayına cavab verməsi.
- Yataqxana. Varlığı və vəziyyəti.
- İdman oyunları üçün ləvazimatlar. Stadionlar (açıq və örtülü).
- Konfrans, konsert, tamaşa salonlarının mövcudluğu.
- Mətbəxinin mövcudluğu və fəalliyəti.

#### 6. Kitabxana

- Müasir dərs kitablarının varlığı (hansı dillərdə?)
- Məlumat kitablarının (ensiklopediya, lüğətlər..), monoqrafiyaların, elmi və kütləvi jurnalların olması. Tələbələrin sayına və ali məktəbin diplom verdiyi ixtisaslara cavab verməsi.
- Avtomatlaşdırılmış kataloq sisteminin mövcudluğu.
- Oxuculara xidmət sisteminin vəziyyəti.
- Kitabxanaçıların təkmilləşdirilməsi (training) sistemi haqqında.
- Kitabxana və internet. Elektron vasitələr (CD-ROM, audio-video xidməti, surətçıxarma, multimedia..)
- Kitabxanada nə qədər kitab, jurnal, qəzet, elektron jurnallar və s. vardır? Hansı elektron məlumat bazalarına çıxış var?

#### 7. Ali məktəbin inkişaf və fəaliyyət planları

- Ali məktəbin strateji inkişaf planının və fəaliyyət planının mövcudluğu. Keyfiyyətin təminatı və yüksəldilməsi üzrə qısa və uzun-

müddətli strateji planlar mövcuddurmu? Qısa müddətli proqram həyata keçirilə biləndirmi və həyata keçirilirmi?

- Dərslərin keyfiyyətinə nəzarət mexanizminin mövcudluğu. Keyfiyyətin təminatı göstəricilərinin varlığı və tətbiqi.
- Məzunlarla ali məktəbin əlaqəsi.
- Ali məktəbin beynəlxalq əlaqələri. Bu əlaqələrin ali məktəbin inkişafına real təsiri.
- Ali məktəbin kənardan maliyyə vəsaitləri cəlb etməsi. Ali məktəb-sənaye/iş dünyası münasibətləri. Qrantlar.
- Beynəlxalq və regional qurumlarda üzvlük. Fəallıq.
- Xarici ali məktəblərlə bir-birini tanımaq (imtahan, kredit, diplom..) haqqında müqavilələr.
- Xüsusi ehtiyaclara cavab verən təhsil növlərinin-iş başında təhsil, məsafədən təhsil, ömürboyu təhsil (yaşlıların təhsili) və s. həyata keçirilməsi.
- Ali məktəb həm yerləşdiyi bölgə və ölkənin inkişafını, həm də beynəlxalq, global aləmdəki meylləri öz fəaliyyətində nəzərə ala bilirmi?
- Müxtəlif qurumların (fakültələr, departamentlər/kafedralar, şöbələr, mərkəzlər, institutlar...) strateji inkişaf planları və fəaliyyət planlarının mövcudluğu.
- Ali məktəbin daxili qiymətləndirmə/dəyərləndirmə sisteminin mövcudluğu və ciddiliyi. Görülmüş işlər, monitorinqlərin dövriliyi və tezliyi.
- Tədqiqat, inkişaf və təhsilin vəhdətinə nail olmaq fikrinin mövcudluğu və həyata keçirilmə yolları haqqında.
- Beynəlxalq akkreditasiya yolunda fikirlərin mövcudluğu və atılan addımlar.
- Ali məktəbin böyüməsi və maddi şəraitin gücləndirilməsi ilə bağlı tikinti planları.